

TOMASZ ZAWADZKI (Uniwersytet Śląski, Katowice)
<https://orcid.org/0000-0001-8663-5477>

Personel kancelarii księcia Bernarda świdnickiego (1307-1326)

Zarys treści: Artykuł poświęcony jest pracownikom zatrudnionym w kancelarii Bernarda świdnickiego. Zestawiono wszystkich kancelistów tego księcia, odwołując się także do analizy paleograficznej zachowanych oryginalnych dokumentów.

Abstract: The paper is devoted to the staff members employed at the chancellery of Duke Bernard of Świdnica. All of those scribes are listed, also with the aid of paleographic analysis of surviving original documents.

Słowa kluczowe: Śląsk, księstwo świdnickie, Bernard świdnicki, kancelaria książęca

Keywords: Silesia, Duchy of Świdnica/Schweidnitz, Duke Bernard of Świdnica/Schweidnitz, ducal chancellery

Kancelaria Piastów świdnickich nieraz była już przedmiotem badań historyków. Krótki zarys jej dziejów przedstawił przed ponad wiekiem Gustav Croon¹. W późniejszym czasie skupiano się nad różnymi aspektami związanymi z jej działalnością. Analizowano formuły stosowane w wystawianych przez nią dokumentach (Bronisław Turoń, Tomasz Jurek)². Małgorzata Kokocińska pisała o kancelarii protoplasty linii świdnicko-jaworskiej, Bolka I (zm. 1301), analizując jego dokumenty i przedstawiając zatrudnione w niej osoby³. Dagmara Adamska-Heś zajmowała się personelem kancelarii księżnej Agnieszki w czasach jej wdowich rządów (1368-1392) po śmierci męża, Bolka II Małego⁴. Powstały także dwa artykuły o pieczęciach księżnej, autorstwa Mieczysławy Chmielewskiej i Marka L. Wójcika⁵. Niewątpliwie największy wkład w nasz obecny stan wiedzy o kancelarii świdnickiej wniósł wspomniany T. Jurek.

¹ G. C r o o n, Die landständiche Verfassung von Schweidnitz-Jauer. Zur Geschichte des Ständewesens in Schlesien, Codex diplomaticus Silesiae, t. XXVII, Breslau 1912, s. 74-81.

² B. T u r o ń, Formuła „datum per manus” w dokumentach książąt świdnickich, Acta Universitatis Wratislaviensis Historia 50, 1985, s. 275-292; T. J u r e k, Formuła komisyjna w czternastowiecznej kancelarii świdnickiej, Studia Źródłoznawcze 43, 2005, s. 1-18.

³ M. K o k o c i ń s k a, Kancelaria Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego, Szkice Legnickie 21, 2000, s. 21-42; O kancelarii Bolka I zob. też W. I r g a n g, w: Schlesisches Urkundenbuch, wstępy, t. V, s. XVI-XVII, t. VI, s. XVI-XVII.

⁴ D. A d a m s k a - H e ś, Personel kancelaryjny księżnej Agnieszki świdnicko-jaworskiej w latach 1368-1392, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 55, 2000, s. 433-442.

⁵ M. C h m i e l e w s k a, Pieczęcie Agnieszki, księżnej świdnickiej (1338-1392), Wieki Stare i Nowe 4, 2005, s. 74-89; M. L. W ó j c i k, O kontrasigillach pieczęci księżnej świdnickiej

Szereg uwag zamieścił we wstępach do opublikowanych przez siebie trzech tomów świdnicko-jaworskiego Landbucha⁶, a osobno pisał też o kancelarii księżnej Agnieszki⁷.

W niniejszym artykule chciałbym scharakteryzować personel kancelaryjny księcia Bernarda, władającego w dzielnicy świdnickiej w latach 1307-1326. Kanceliści, którzy mu służyli, przedstawieni zostali już wprawdzie przez G. Croona oraz B. Turonia. Pierwszy z tych badaczy spisał jednak tylko ich chronologicznie zestawioną listę, drugi natomiast dodał do niej liczby wystąpień poszczególnych pisarzy w interesującej go formule *datum per manus*. Niestety lista ta zawiera luki oraz liczne błędy. Uzasadniona jest w związku z tym próba ponownego zestawienia pracowników kancelarii Bernarda. W zakończeniu artykułu postaram się także przedstawić kilka refleksji nad środowiskiem, z którego się wywodzili.

Bernard świdnicki był najstarszym synem księcia Bolka I i margrabianki brandenburskiej Beatrycze. W 1301 r., gdy zmarł jego ojciec, był jeszcze nieletni, a opiekę nad nim oraz jego młodszymi braćmi, Henrykiem i Bolkiem, objęła ich matka wraz ze swym bratem, margrabią brandenburskim Hermanem. Powszechnie przyjmuje się, że Bernard uzyskał lata sprawne i zaczął rządzić w 1307 r. Z czasem podzielił się z braćmi ojcowizną. Najpierw Henryk w 1312 r. objął władzę w jej zachodniej części z Jaworem, następnie Bolko w 1322 r. otrzymał część wschodnią z Ziębicami. W rękach Bernarda pozostała środkowa część księstwa ze Świdnicą, Strzegomiem, Bolkowem, Świebodzicami i Kamienną Górą. Bernard prowadził szeroko zakrojoną politykę. Ożenił się z Kunegundą, córką Władysława Łokietka, i wraz z nim walczył z książętami głogowskimi. Podtrzymywał też dobre relacje z bawarskimi Wittelsbachami. Swoją siostrę Beatrycze wydał za Ludwika IV, którego osobiście wsparł w walce o koronę rzymską, biorąc u jego boku udział w bitwie przeciwko Habsburgom pod Mühlendorf w Bawarii w 1322 r. W tym samym roku uczestniczył też w organizowanej przez Krzyżaków rejsie przeciwko Litwinom. Bernard zmarł 6 V 1326 r. Z małżeństwa z Kunegundą doczekał się dwóch synów, z których starszy, Bolko II zwany Małym, rządził po ojcu do 1368 r., jako ostatni książę świdnicki⁸.

Agnieszki. Uwagi na marginesie szkicu Mieczysławy Chmielewskiej „Pieczęcie Agnieszki księżnej świdnickiej (1338-1392)”, *Śląski Kwartalik Historyczny Sobótka* 62, 2005, s. 250-256.

⁶ Landbuch księstw świdnickiego i jaworskiego, t. I-III, wyd. T. Jurek, Poznań 2000-2007. Zob. też T. Jurek, *Język średniowiecznych dokumentów śląskich*, *Kwartalnik Historyczny* 111, 2004, nr 4, s. 29-45.

⁷ Tenże, *Die Kanzlei des Fürstentums Schweidnitz-Jauer in der Zeit der Herzogin Agnes (1368-1392)*, w: *Spätmittelalter in landesherrlichen Kanzleien Mitteleuropas. Alte Tradition und der mühsame Weg zu neuen Fragen und Antworten*, Berlin 2021, s. 283-303.

⁸ Biogram księcia dała L. Korczak, Bernard, w: *Piastowie. Leksykon biograficzny*, Kraków 1999, s. 579-581; do spraw genealogicznych zob. K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007, s. 299-301; uzasadnione jest jednak przypuszczenie, że Bernard uzyskał lata sprawne i objął samodzielne rządy już w 1306 r., z którego zachował się najstarszy znany dziś jego dokument: T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274-1309)*, wyd. 2, Kraków 2006, s. 181; por. K. Jasiński, *Rodowód*, s. 300-301. O polityce księcia zob. przede wszystkim J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. I, Kraków 1933; K. Jasiński, *Piastowie świdniccy a Wittelsbachowie w pierwszej połowie XIV wieku*, *Zapiski Historyczne* 33, 1968, s. 437-451; tenże, *Beatrycza, pierwsza żona*

Podstawę źródłową moich rozważań stanowi 100 dokumentów Bernarda. Wszystkie zostały opublikowane w formie regestów. Ponad połowa, tj. 53 dyplomy, zachowana jest w oryginałach. Jeden dokument spisany został w języku niemieckim, reszta natomiast po łacinie⁹.

W oryginalnych dyplomach Bernarda świdnickiego zachowanych z lat 1307-1326 wyróżnić można 16 rąk pisarskich, w tym sześć powtarzających się. Poniżej przedstawiam wynik swoich identyfikacji:

Pisarz 1 (24 XII 1307 – 3 II 1308): APWr., rep. 123, nr 5 (RS nr 2967), 8 (RS nr 2985)¹⁰.

Pisarz 2 (1 X 1309): Jelenia Góra, Oddział Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Dok. m. Jeleniej Góry, nr 1 (RS nr 3077).

Pisarz 3 (1 II 1310 – 20 VIII 1311): APWr., rep. 67, nr 112/147 (RS nr 3214); rep. 83, nr 13/31 (RS nr 3219); rep. 84, nr 16/49 (RS nr 3105), 17/50 (RS nr 3119); rep. 88, nr 47/74 (RS nr 3136); rep. 121, nr 8/7 (RS nr 3210); rep. 123, nr 13 (RS nr 3213); Dok. m. Świdnicy, nr 10 [U 18] (RS nr 3172).

Pisarz 4 (26 III 1310): APWr., rep. 123, nr 12 (RS nr 3131).

Pisarz 5 (29 III 1310): APWr., Dok. m. Wrocławia, nr 112 (RS nr 3134).

Pisarz 6 (31 X 1310): APWr., Dok. m. Wrocławia, nr 118 (RS nr 3162).

Pisarz 7 (25 I 1311): APWr., rep. 91, nr 143/154 (RS nr 3180).

Pisarz 8 (10 IV 1312 – 28 XII 1317): APWr., rep. 66, nr 60/67 (RS nr 3650); rep. 83, nr 18/36 (RS nr 3617); rep. 84, nr 22/54 (RS nr 3313); rep. 121, nr 16/15 (RS nr 3694); rep. 123, nr 14 (RS nr 3269), 15 (RS nr 3732); Dok. m. Świdnicy, nr 13 [U 24] (RS nr 3614); Dok. Hochbergów, nr 1 (RS nr 3362)¹¹.

Pisarz 9 (15 X 1312 – 17 II 1326): APWr., rep. 83, nr 30/49 (RS nr 4061); rep. 84, nr 26/58 (RS nr 3655), 33/65 (RS nr 3800), 35/67 (RS nr 3809), 36/68 (RS nr 3816), 41/73 (RS nr 4127); rep. 88, nr 64/86a (RS nr 3717), 70/92 (RS nr 4174); rep. 117, nr 3/2 (RS nr 3506); rep. 121, nr 17/16 (RS nr 4244); rep. 123, nr 16 (RS nr 4064), 17 (RS nr 4418); rep. 125, nr 137/153 (RS nr 3311);

Ludwika bawarskiego. Ze studiów nad genealogią Piastów śląskich, w: Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Księga pamiątkowa ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego, Poznań 1970, s. 103-114; ostatnio T. Z a w a d z k i, Stosunki Władysława Łokietka z Piastami linii świdnicko-jaworskiej, w: Władztwo Władysława Łokietka. 700-lecie koronacji królewskiej, Warszawa 2022, s. 215-227.

⁹ Kwerendą objąłem dokumenty pergaminowe przechowywane w następujących archiwach: Wrocław, Archiwum Państwowe (dalej cyt.: APWr.; sygnatury podaję zgodnie z Katalogiem średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu, opr. R. Stelmach, Wrocław-Racibórz 2014); Jelenia Góra, Oddział Archiwum Państwowego we Wrocławiu; Praha, Národní archiv, Archiv České koruny (dalej cyt.: AČK), Archiv českého velkopřevorství Maltského řádu (dalej cyt.: ŘM). Z wydawnictw źródłowych: Regesten zur schlesischen Geschichte, wyd. C. Grünhagen, K. Wutke, E. Randt, H. Bellée, Codex diplomaticus Silesiae, t. VII, XVI, XVIII, XXII, XXIX, XXX, Breslau 1886-1930 (dalej cyt.: RS); Schlesisches Urkundenbuch, t. V-VI, wyd. W. Irgang, Köln-Weimar-Wien 1993-1998 (dalej cyt.: SUB); Regesty śląskie, t. I, wyd. W. Korta, Wrocław 1975.

¹⁰ Znany też z dokumentów księżnej Beatrycze (1305, 1307), o czym niżej.

¹¹ Spisywał później dokumenty księżnej Kunegundy i Bolka II (1326, 1328), o czym niżej.

Dok. m. Świdnicy, nr 14 [U 29] (RS nr 4098), 17 [U 33] (RS nr 4508); AČK, nr 98 (RS nr 4213); ŘM, nr 607 (RS nr 3681)¹².

Pisarz 10 (7 III 1316 – 27 X 1318): APWr., rep. 83, nr 17/35 (RS nr 3560), 26/45 (RS nr 3851)¹³.

Pisarz 11 (27 III 1317): APWr., rep. 83, nr 22/40 (RS nr 3675).

Pisarz 12 (27 V 1317): APWr., rep. 88, nr 62/85 (RS nr 3686).

Pisarz 13 (7 I 1318): APWr., rep. 84, nr 29/61 (RS nr 3749).

Pisarz 14 (29 XI 1321): APWr., rep. 84, nr 43/75 (RS nr 4172).

Pisarz 15 (6 V 1322 – 22 I 1325): APWr., rep. 83, nr 31/50 (RS nr 4338), 33/52 (RS nr 4349); rep. 84, nr 46/77 (RS nr 4209), 48/79 (RS nr 4261); rep. 91, nr 213/223 (RS nr 4401); ŘM, nr 614 (RS nr 4300)¹⁴.

Pisarz 16 (22 IV 1325): APWr., rep. 83, nr 36/55 (RS nr 4420).

Przypuszczać można, że pisarz 1 nie był zatrudniony na stałe w kancelarii księcia świdnickiego. W sporządzonych przez niego dokumentach Bernard (wraz ze swymi nieletnimi wówczas braćmi) potwierdził nadanie jego matki, Beatrycze, dla klasztoru benedyktynek w Strzegomiu. Niewątpliwie ta sama osoba spisała 25 XII 1307 r. własny dokument księżnej, dotyczący wspomnianej donacji¹⁵. Wcześniej pisarz ten sporządził dwa inne jej dokumenty, wydane 16 III 1305 i 29 XI 1307 r., dotyczące fundacji kaplicy na zamku w Strzegomiu i klasztoru benedyktynek w tym mieście¹⁶. Sądzić można, że pisarz związany był z Beatrycze i wyjechać mógł, gdy wyszła ona za Władysława kozielskiego (między 1308 a 1311 r.). Pracownikami kancelarii Bernarda z pewnością nie byli też pisarze 13 i 14. Dokumenty, które zredagowali, dotyczą nadania i sprzedaży na rzecz cystersów z Henrykowa. Znane są także inne dyplomy spisane przez tych ludzi dla owego klasztoru, wystawione przez różne osoby¹⁷. Najprawdopodobniej więc pisarze ci byli tamtejszymi mnichami. Niezwiązany z kancelarią świdnicką mógł być też pisarz 16, który sporządził dokument dla klasztoru w Krzeszowie i być może był cystersiem¹⁸. Z przygotowaniem przez odbiorcę liczyć się należy także w przypadku dyplomów spisanych przez inne, niepowtarzające się ręce, a wydanych dla klasztorów w: Strzegomiu (pisarz 4), Lubiążu (pisarz 7), Krzeszowie (pisarz 11), Kamieńcu (pisarz 12), a także dla miast: Wrocławia (pisarz 5) oraz Wrocławia i Świdnicy (pisarz 6).

W najstarszych znanych nam dziś dokumentach Bernarda, wystawionych w latach 1306-1308, pracownicy kancelaryjni nie byli wymieniani. Nie wiadomo, przez

¹² Spisał później dokument księżnej Kunegundy i Bolka II (1326), o czym niżej.

¹³ Jego ręką spisano też dokument starosty Hermana von Barby (1303), o czym niżej.

¹⁴ Spisywał później dokumenty Bolka ziębickiego (1330, 1334), o czym niżej.

¹⁵ APWr., rep. 123, nr 6 = RS nr 2968.

¹⁶ APWr., rep. 123, nr 2, 3 = RS nr 2831, 2962.

¹⁷ Pisarz 13 sporządził dokumenty podwójta i ławników Ziębic (18 III 1317) oraz Bolka ziębickiego (6 XII 1317), a rękę pisarza 14 rozpoznać można w dokumencie Konrada, sołtysa w Budzowie (1318) – APWr., rep. 84, nr 26/59, 27/60, 32/64 = RS nr 3669, 3728, 3735.

¹⁸ Jego pismo przypomina dukt pisarza, który 7 V 1324 r. sporządził dokument Jenchina von Peschen zatwierdzający darowiznę dla klasztoru w Krzeszowie – APWr., rep. 83, nr 32/51 = RS nr 4347.

kogo dokumenty te zostały spisane, a także czy były to osoby zatrudnione na stałe w kancelarii książęcej¹⁹. Dopiero w dokumencie z 29 IX 1309 r. w formule *datum per manus* wpisany został po raz pierwszy protonotariusz o imieniu Konrad²⁰. Nie wiemy, kim był i skąd pochodził. We wszystkich późniejszych przekazach wymieniany jest tylko z imienia i stanowiska. Konrad krótko pracował w kancelarii Bernarda. Pojawił się w dziewięciu dokumentach tego księcia, po raz ostatni 30 XII 1311 r.²¹ Z początkiem 1312 r. opuścił Świdnicę wraz z młodszym bratem Bernarda, Henrykiem, który po dojściu do lat sprawnych objął wówczas władzę w dzielnicy jaworskiej. Konrad zorganizował kancelarię młodego księcia, na której czele stał później, jako protonotariusz, do 1319 r.²² Ponieważ odnotowana działalność Konrada w Świdnicy zbiegała się niemal dokładnie z czasem pracy wyróżnionego przeze mnie pisarza 3, można przypuszczać ich identyczność.

Niedługo po zakończeniu przez Konrada służby w Świdnicy, w tamtejszej kancelarii książęcej pojawił się jego następca. Już 3 VII 1312 r. jako protonotariusz poświadczony został Jakub²³. Przyjmuje się, najpewniej słusznie, że tożsamy był z pisarzem Jakubem, obecnym już przy księciu Bolku I, ojcu Bernarda, w 1301 r.²⁴ Zapewne to ten sam Jakub występował w latach 1302-1303 jako protonotariusz i pisarz, tytułowany także magistrem (1303), w dokumentach Hermana von Barby, starosty świdnickiego z ramienia margrabiego brandenburskiego Hermana, wuja i opiekuna nieletnich książąt²⁵. Jakub był także aktywny na dworze wdowy po Bolku. Wzmiankowany był przy księżnej Beatrycze w 1305 i 1307 r., jako jeden z jej kapelanów. Za pierwszym razem nazywany był znów magistrem, za drugim zaś – plebanem w Dobromierzu/Friedeberg, wsi leżącej 20 km na zachód od Świdnicy²⁶. Od 1307 r. występował u boku Bernarda jako jego kapelan²⁷, a od 1312 r. jako protonotariusz (względnie pisarz) i kapelan. Również od 1312 r. tytułował się dziekanem kolegiaty Świętego Krzyża we Wrocławiu. Po raz ostatni uchwytany jest w źródłach 1 I 1316 r.²⁸ Najprawdopodobniej jednak pracował w kancelarii Bernarda jeszcze co najmniej

¹⁹ Najstarszy dokument Bernarda z 19 V 1306 r. znajduje się w kopiarzyszu cystersów z Henrykowa (APWr., rep. 135D, nr 184a, s. 145-146; A. B r u d e r, Najstarszy kopiarz klasztoru cystersów w Henrykowie, Wrocław 1992, s. 63, nr 91). Dwa kolejne, z 1307 i 1308 r. (RS nr 2967, 2985), to przedstawione wyżej dokumenty spisane przez pisarza 1.

²⁰ Liber fundationis claustrum Sancte Marie Virginis in Heinrichow, czyli Księga henrykowska, tłum. R. Grodecki, Wrocław 1991, s. 184; w regeście w RS nr 3075 Konrada pominięto.

²¹ RS nr 3105, 3119, 3120 (w regeście jako *notarius*, ale w kopiarzyszu henrykowskim, na którym się oparto, jest: *protonotharius*: APWr., rep. 135D, nr 184a, s. 116-117), 3136, 3171, 3172, 3180, 3246.

²² APWr., Dok. Schaffgotschów, nr 325 (Fach 15, nr 1), 667 (Fach 38, nr 1); RS nr 3253, 3351, 3397, 3435, 3594, 3629, 3634, 3661, 3662, 3753, 3917, 3945, 3948.

²³ APWr., rep. 135D, nr 184a, s. 110-112.

²⁴ RS nr 2661; zob. B. T u r o ń, Formuła, s. 280; M. K o k o c i ń s k a, Kancelaria, s. 41.

²⁵ RS nr 2717, 2751 (w regeście pominięto tytuł magistra przy imieniu Jakuba, zob. APWr., rep. 88, nr 36/63, 37/64), 2756, 2766.

²⁶ RS nr 2869, 2968.

²⁷ RS nr 2967, 2985, 3213. W 1307 i 1308 znów nazywany był plebanem w Dobromierzu.

²⁸ APWr., rep. 135D, nr 184a, s. 109-112; RS nr 3311 (*notarius*), 3313, 3315, 3322, 3360, 3416, 3549; C. K u c h e n d o r f, Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlichen Zusammensetzung von der Gründung (1288) bis 1456, Breslau 1937, s. 21, 96.

do 27 X 1318 r. Identyfikować go można bowiem z pisarzem 10 – tą samą ręką spisano też dokument Hermana von Barby z 15 IV 1303 r., opatrzony przez Jakuba formułą *datum per manus*²⁹. Jakub być może żył zresztą jeszcze kilka lat, gdyż jego następca na dziekanii znany jest dopiero od lata 1320 r.³⁰

W okresie urzędowania protonotariuszy Konrada i Jakuba w kancelarii zatrudniony był także jeszcze jeden pracownik niższego szczebla, pisarz Tyczko. Pierwszym śladem jego działalności jest dokument z 20 VIII 1311 r.³¹ – w testacji występuje tam pisarz o imieniu zanotowanym skrótoowo jako *Th*. Nie ulega wątpliwości, że chodzi o Tyczka, który nieco później, od kwietnia 1312 r., był dowodnie pisarzem w kancelarii świdnickiej, a jego imię zapisywano m.in. w formie *Thitzko* i *Thiczco*. Jako pisarz Bernarda pojawiał się do 13 IV 1325 r.³² Z pewnością jednak służył księciu dalej, aż do końca jego panowania, gdyż 10 V 1326 r. (a więc cztery dni po śmierci władcy) wymieniony został – tym razem już jako protonotariusz – w dokumencie wdowy Kunegundy i jej syna, Bolka II³³. Tyczko był następnie protonotariuszem Bolka II do 1332 r., żył natomiast jeszcze co najmniej do 1338, a może nawet do 1342 r.³⁴ Aktywność Tyczka przy Bernardzie (1311-1326) odpowiada z grubsza chronologii wystąpień pisarza 9 (1312-1326) i przyjąć możemy zatem ich tożsamość. Jego rękę rozpoznajemy jeszcze w dokumencie Kunegundy i Bolka II z 2 VII 1326 r.³⁵

Oprócz Tyczka w kancelarii Bernarda świdnickiego znamy też imiennie dwóch innych pisarzy. W trzech dokumentach, wystawianych 29 IV i 1 X 1317 oraz 17 II 1326 r., wymieniony został Albert³⁶. Był on zapewne tożsamy z kapelanem o tym samym imieniu, odnotowanym przy Bernardzie w 1324 r.³⁷ Pracował w kancelarii jeszcze krótko po śmierci księcia, wymieniono go bowiem 2 VII 1326 r. w dokumencie Kunegundy i Bolka II³⁸. Przypuszczać można, że Albert był identyczny z pisarzem 8. Wprawdzie ostatni spisany jego ręką dokument Bernarda pochodzi z 1317 r., jednak podobnie jak Albert pojawił się on ponownie w 1326 r. i też był

²⁹ APWr., rep. 88, nr 37/64 = RS nr 2751.

³⁰ C. K u c h e n d o r f, Das Breslauer Kreuzstift, s. 21.

³¹ RS nr 3219.

³² RS nr 3269, 3460, 3553, 3590, 3614, 3650, 3675, 3681, 3686, 3694, 3711, 3732, 3761, 3804, 3806, 3807, 3896, 4061, 4064, 4094a, 4098 (w regeście pominięto Tyczka, a jego funkcję błędnie przypisano Janowi Czirnowi, zob. APWr., Dok. m. Świdnicy, nr 14 [U 29]), 4127, 4152, 4167, 4172, 4209, 4244, 4300, 4418.

³³ RS nr 4532.

³⁴ RS nr 4591, 4596, 4597, 4691, 4699, 4738, 4751, 4758, 4777, 4863, 4922, 4923, 4958, 5033, 5034, 5044, 5084, 5089, 5101, 5121, 6157; może to on wymieniony został, po kilkuletniej przerwie, w formule komisyjnej dokumentu księżnej Agnieszki z 2 VI 1342 r., spisane go jednak inną ręką (APWr., rep. 123, nr 28 = RS nr 6841).

³⁵ APWr., rep. 123, nr 18 = RS nr 4553.

³⁶ RS nr 3681, 3717, 4508.

³⁷ RS nr 4369. B. T u r o ń, Formuła, s. 280, uważał, że Albert tożsamy był z imiennikiem, kapelanem Bolka I, uchwytnym w źródłach w latach 1289-1295 (SUB V, nr 423, 437, VI, nr 213), przy czym autor ten (s. 277) widział go jeszcze błędnie w 1299 r. (w przypisie odsyłając jednak do dokumentu hołdu Kazimierza bytomskiego z 1289 r.: RS nr 2099). Ze względu na znaczną rozbieżność czasową identyfikacja z interesującym nas pisarzem Bernarda wydaje się niewłaściwa.

³⁸ RS nr 4553.

aktywny w otoczeniu wdowy i syna księcia. Spisał ich dokument z 24 XI 1326, a także dokument Bolka z 10 VIII 1328 r.³⁹

Kolejnym pisarzem Bernarda był Jan z *Kommeren*⁴⁰, poświadczony od 8 VI 1322 do 22 IV 1325 r.⁴¹ Towarzyszył księciu m.in. podczas jego podróży do Bawarii w 1322 r.⁴² Później przeniósł się na dwór brata Bernarda, księcia ziębickiego Bolka – znany jest jako jego pisarz w latach 1326-1335⁴³. Lata aktywności w Świdnicy pokrywają się z okresem pracy pisarza 15. Wrywkowa kwerenda w dokumentach Bolka ziębickiego pozwala i tam znaleźć tę rękę pisarską⁴⁴. Przesądza to o identyfikacji tego pisarza z Janem z *Kommeren*.

G. Croon i B. Turoń sądzą, że protonotariuszem Bernarda świdnickiego był Piotr ze Świn. Dokument tego księcia, na którym się oparli, to jednak falsyfikat⁴⁵. Drugi z wymienionych badaczy umieścił też na swej liście kancelistów pisarza Teodryka, odwołując się do wspomnianego dokumentu z 26 (*recte* 20) VIII 1311 r., w którym imię pisarza zanotowano skrótem *Th.*, co, jak wyjaśniałem, niewątpliwie odnosi się do Tyczka⁴⁶. B. Turoń do personelu kancelarii zaliczył wreszcie osoby określane mianem kapelanów książęcych, jak Peczold pleban w Sobótce/Zobten, Henryk pleban w Świebodzicach/Freiburg, Henryk pleban w Jaroszowie/Järischau, Mikołaj pleban w Kątach/Kanth; brak jednak jakichkolwiek śladów, aby rzeczywiście byli oni zatrudnieni w kancelarii⁴⁷.

Kancelaria Bernarda świdnickiego była zatem niewielką instytucją. W trakcie niemal dwóch dekad panowania tego księcia pracowało w niej zaledwie pięciu znanych nam dziś z imienia kancelistów, choć analiza rąk pisarskich pokazuje, że mogło być ich jednak więcej (po odliczeniu rąk uznanych za przypadkowe lub związane z odbiorcami, pozostaje nam ośmiu pisarzy). W latach 1309-1318 na czele kancelarii stał protonotariusz (łac. *protonotarius*). Był on zawsze jeden (najpierw Konrad, po nim Jakub). Była to sytuacja najczęściej spotykana także w kancelariach pozostałych książąt świdnickich, choć zdarzały się niekiedy odstępstwa od tej reguły. U boku

³⁹ APWr., rep. 123, nr 19, 21 = RS nr 4591, 4758.

⁴⁰ Piszącą się w ten sposób rodzinę rycerską M. C e t w i i n s k i, Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody, Wrocław 1982, s. 25, 70, wywodził spod górnołużyckiego Budziszyna, natomiast T. J u r e k, Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku, Poznań 1996, s. 142, 412 (indeks), uważał, że jej gniazdem mógł być jakiś leżący na Śląsku, bliżej niezidentyfikowany Komorów. Zakładając drugą możliwość, mógł to być Komorów/Cammerau pod Świdnicą (zob. Landbuch, t. I, nr 61, 411).

⁴¹ RS nr 4222, 4235, 4261, 4300, 4338, 4349, 4350, 4401, 4420; B. T u r o ń, Formuła, s. 281, źle przepisując datę ostatniego regestu, podał błędnie 1326 r. jako czas zakończenia pracy przez Jana.

⁴² RS nr 4235.

⁴³ RS nr 4513, 4518, 4534, 4580, 4647, 4650, 4697, 4721, 4730, 4732, 4791, 4908, 5464.

⁴⁴ APWr., rep. 84, nr 55/85 (20 XI 1330); ŘM, nr 619 (21 I 1334) = RS nr 4981, 5295.

⁴⁵ RS nr 3373; G. C r o o n, Die landständiche Verfassung, s. 78; B. T u r o ń, Formuła, s. 280; por. T. J u r e k, Obce rycerstwo, s. 331, przyp. 1.

⁴⁶ RS nr 3219; B. T u r o ń, Formuła, s. 280.

⁴⁷ B. T u r o ń, Formuła, s. 281. Ich rola jest zresztą niejasna, być może chodziło o tytuł honorowy/grzecznościowy, przyznawany zwyczajowo występującym w książęcych dokumentach duchownym.

Bolka I, ojca Bernarda, w 1293 r. poświadczeni zostali jednocześnie Zygfryd i Jan, *ambo nostri protonotarii*⁴⁸. Także Bolko II (syn Bernarda) miał okresowo dwóch protonotariuszy, Guncelina i Piotra von Zedlitz⁴⁹. Od 1311 r. u boku księcia Bernarda obok protonotariusza zaczął występować także pisarz, zwany też dworskim (łac. *notarius, notarius curiae*), niewątpliwie jako pracownik niższej rangi⁵⁰. Określenia oraz ich hierarchia przyjęte zostały ze zwyczajów panujących w kancelarii świdnickiej już od czasów Bolka I⁵¹ i obowiązujących potem także w czasach późniejszych. Książęta świdniccy nie mieli swoich kanclerzy⁵². Nie bez znaczenia wydaje się w tym kontekście fakt przepływu kadr między kancelariami kolejnych władców – Jakub, pisarz Bolka I, zatrudniony był później w kancelarii Bernarda, a dwaj pisarze tego ostatniego, Tyczko i Albert, po jego śmierci związani byli z Bolkiem II. Z kolei dwaj inni (protonotariusz Konrad i pisarz Jan z *Kommeren*) jeszcze za życia Bernarda przeszli na służbę jego młodszym braci, odpowiednio Henryka jaworskiego i Bolka ziębieckiego. Po 1318 r., gdy zniknął protonotariusz Jakub, w kancelarii Bernarda zaprzestano – z nieznanym powodem – używania tytułu protonotariusza. Być może było to wynikiem nieprzywiązywania wagi do tytułów kancelaryjnych. Mamy przykłady braku konsekwencji czy niefrasobliwości w ich stosowaniu – znamy dwa dokumenty Bernarda z 15 X 1312 r. i w jednym z nich Jakub występuje jako *notarius*, w drugim zaś jako *protonotarius*. Także Tyczko nazywany był podczas swej pracy w kancelarii Bolka II w latach 1326-1332 przemiennie protonotariuszem lub pisarzem⁵³. Gdy więc nie stało już protonotariusza, w latach 1319-1326 wszyscy trzej znani nam kanceliści – Tyczko, Albert i Jan z *Kommeren* – nazywani byli pisarzami. Nie

⁴⁸ SUB VI, nr 86 (w formule *datum per manus* występuje Reinko *notarius*).

⁴⁹ Landbuch, t. I, s. XVIII.

⁵⁰ Zgodnie z polszczyzną średniowieczną, źródłowe określenie *notarius* oddają jako pisarz, a nie notariusz, zob. K. Skupieński, *Notarius a subcancellarius*. Uwagi o hierarchii urzędników kancelaryjnych w Polsce dzielnicowej, w: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów*. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin, Poznań 1997, s. 422-423.

⁵¹ Po raz pierwszy jako protonotariusz Bolka wystąpił 30 XI 1292 r. Zygfryd (SUB VI, nr 78), wcześniej, od 1287 r., tytułowany pisarzem (SUB V, nr 360). M. Kokocińska, *Kancelaria*, s. 38, błędnie podaje, że był protonotariuszem już 9 III 1291 r.; dokument, na który się powołała (SUB VI, nr 13), pochodzi z 13 III 1291 r., a Zygfryd określony został tam jako *notarius*.

⁵² Tytułu takiego używał tylko wyjątkowo w latach 1361-1364, u schyłku panowania Bolka II, protonotariusz Piotr von Zedlitz (M.L. Wójcik, *Pieczczę rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. II, Kraków-Wrocław 2019, s. 867). Także Guncelin, skądinąd znany jako protonotariusz Bolka II, miał zostać nazwany kanclerzem 29 IX 1348 r., ale to tylko nieścisła informacja z regestu (Regesty śląskie, t. I, nr 801), a w oryginale jest jednak *Lantschreiber* (APWr., rep. 12, nr 4), czyli pisarz krajowy – w ten sposób w języku niemieckim określano wówczas protonotariusza. W dokumencie Bolka I z 1282 r. (SUB V, nr 19) pojawili się kanclerz *Rosto* oraz pisarz Bertold, obaj niewystępujący w żadnych innych źródłach. Dokument ten znany jest jednak tylko z nowożytnego tłumaczenia na język niemiecki. Może to być falsyfikat (zob. T. Jurek, *Obce rycerstwo*, s. 332), może zaś tłumacz nieścisłe przełożył tytułatury (w czasach późniejszych często utożsamiano pisarza krajowego z kanclerzem).

⁵³ RS nr 3311, 3313; o Tyczku zob. przyp. 29. Wyraźna konsekwencja w tytułowaniu protonotariuszy i pisarzy utrwaliła się w kancelarii świdnickiej dopiero w połowie XIV w. (T. Jurek, *Formuła*, s. 7).

wydaje się jednak, aby kancelaria funkcjonowała wówczas bez osoby kierującej jej działalnością i stojącej wyżej od pozostałych pracowników. Pewne przesłanki pozwalają sądzić, że osobą taką był Tyczko. Przemawia za tym fakt, że to on spisał najwięcej dokumentów, najczęściej pojawiał się też przy księciu, a na listach świadków wpisywany był przed pozostałymi kolegami⁵⁴. O znaczeniu Tyczka świadczyć może też fakt, że właśnie on został potem protonotariuszem bezpośrednio po objęciu władzy przez Bolka II, syna Bernarda. Gdy zakończył już swą karierę kancelaryjną, w 1338 r. tytułował się byłym protonotariuszem Bolka i jego ojca⁵⁵, za czym kryć się mogło rzeczywiste wspomnienie ważnej roli, jaką pełnił w kancelarii Bernarda. Protonotariusz czy też pisarz-kierownik sam spisywał dokumenty, a więc pewnie wykonywał wszystkie prace kancelaryjne – co potwierdza, że kancelaria była mała i prosto zorganizowana.

Pochodzenie większości osób zatrudnionych w kancelarii Bernarda jest nieznanne. Czterech z pięciu kancelistów występowało w źródłach jedynie z imienia. Tylko pisarz Jan z *Kommeren* ujawnił swe miejsce pochodzenia i prawdopodobnie należał do rodziny rycerskiej. Przypuszczać można ponadto, że Tyczko (pisarz 9) mógł być Niemcem, na co wskazuje nie tylko imię, ale i fakt, że znał z pewnością język niemiecki, w którym spisał dokument z 22 V 1322 r.⁵⁶ Na pewno natomiast większość pracowników była osobami duchownymi. Protonotariusz Jakub i pisarz Albert tytułowani byli kapelanami książęcymi, Tyczko został w 1338 r. poświęcony jako pleban w Białym Kościele/Steinkirche pod Strzelinem⁵⁷, a Jan z *Kommeren* został, służąc już na dworze ziębicim, plebanem w Ziębicach (1330-1336)⁵⁸, a do tego kanonikiem w Opolu (1336)⁵⁹. Jedynie dla protonotariusza Konrada nie mamy potwierdzenia jego stanu duchownego, ale zatrudnianie duchownych było jeszcze wtedy powszechną regułą w kancelariach śląskich⁶⁰. Formą nagrody dla zaufanych kancelistów były prebendy kościelne uzyskiwane dzięki wsparciu książęcemu. Dzięki prezencji Bernarda świdnickiego protonotariusz Jakub mógł zostać dziekanem we wrocławskiej kolegiacie Świętego Krzyża (1312-1316)⁶¹. Związki osób duchownych z kręgu dworów Piastów świdnicko-jaworskich z tą właśnie kapitułą były charakterystyczne, gdyż książęta dysponowali patronatem niektórych prebend⁶². Niewiele

⁵⁴ RS nr 3681, 4300.

⁵⁵ RS nr 6157.

⁵⁶ AČK, nr 98 = RS nr 4213.

⁵⁷ RS nr 6157. Już w dokumentach Bernarda Tyczko nazywany był *dominus*, co stosowano wobec duchownych lub rycerzy pasowanych.

⁵⁸ RS nr 4908, 4909, 4927, 4969, 5000, 5567.

⁵⁹ RS nr 5567; D. V e l d t r u p, *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995, s. 137.

⁶⁰ W kancelarii Bolka II i wdowy po nim, Agnieszki, pojawił się już jednak człowiek świecki, pisarz Aleksy (1342-1369), zob. Landbuch, t. I, s. XX.

⁶¹ APWr., rep. 135D, nr 184a, s. 109-110; RS nr 3313, 3416, 3549; C. K u c h e n d o r f, *Das Breslauer Kreuzstift*, s. 96.

⁶² RS nr 3577 (patronat Henryka jaworskiego nad dwiema prebendami w kolegiacie); Landbuch, t., II, nr 823, 844 (prezenty księżnej Agnieszki na beneficja świętokrzyskie). Kanonikami w tej kolegiacie byli Zygfryd z Greiffenstein protonotariusz Bolka I, Mikołaj von Aulock kapelan Henryka jaworskiego, Piotr von Zedlitz i Dytryk von Stercza, protonotariusze Bolka II

wiemy o poziomie wykształcenia kancelistów Bernarda. Studia uniwersyteckie odbył z pewnością protonotariusz Jakub, nazwany wszak magistrem (1303, 1305). Nie wiadomo jednak, na której uczelni się kształcił. Może była to Bolonia, gdzie studiował też Henryk, inny kapelan księżnej Beatrycze i Bernarda świdnickiego⁶³.

BIBLIOGRAFIA

- Adamska-Heś D., Personel kancelaryjny księżnej Agnieszki świdnicko-jaworskiej w latach 1368-1392, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 55, 2000.
- Bruder A., Najstarszy kopiarz klasztoru cystersów w Henrykowie, Wrocław 1992.
- Cetwiński M., Mieszczanie Świebodzic, w: tenże, *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*, Częstochowa 2001.
- Cetwiński M., Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody, Wrocław 1982.
- Chmielewska M., Pieczęcie Agnieszki, księżnej świdnickiej (1338-1392), *Wiek Stary i Nowy* 4, 2005.
- Croon G., Die landständliche Verfassung von Schweidnitz-Jauer. Zur Geschichte des Ständewesens in Schlesien, *Codex diplomaticus Silesiae*, t. XXVII, Breslau 1912.
- Dąbrowski J., Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. I, Kraków 1933.
- Jasiński K., Beatrycza, pierwsza żona Ludwika bawarskiego. Ze studiów nad genealogią Piastów śląskich, w: *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Księga pamiątkowa ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970.
- Jasiński K., Piastowie świdnicy a Wittelsbachowie w pierwszej połowie XIV wieku, *Zapiski Historyczne* 33, 1968.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007.
- Jurek T., Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274-1309), wyd. 2, Kraków 2006.
- Jurek T., Formuła komisyjna w czternastowiecznej kancelarii świdnickiej, *Studia Źródłoznawcze* 43, 2005.
- Jurek T., Język średniowiecznych dokumentów śląskich, *Kwartalnik Historyczny* 111, 2004, nr 4.
- Jurek T., Die Kanzlei des Fürstentums Schweidnitz-Jauer in der Zeit der Herzogin Agnes (1368-1392), w: *Spätmittelalter in landesherrlichen Kanzleien Mitteleuropas. Alte Tradition und der mühsame Weg zu neuen Fragen und Antworten*, Berlin 2021.
- Jurek T., *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996.
- Kokocińska M., Kancelaria Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego, *Szkice Legnickie* 21, 2000.
- Kuchendorf C., *Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlichen Zusammensetzung von der Gründung (1288) bis 1456*, Breslau 1937.
- Piastowie. *Leksykon biograficzny*, Kraków 1999.
- Skupiński K., Notarius a subcancellarius. Uwagi o hierarchii urzędników kancelaryjnych w Polsce dzielnicowej, w: *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów. Studia historyczne ofiarowane Antoniemu Gąsiorowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Poznań 1997.
- Turoń B., Formuła „datum per manus” w dokumentach książąt świdnickich, *Acta Universitatis Wratislaviensis Historia* 50, 1985.

Małego, natomiast pisarz tego księcia Piotr von Nebelschütz był kantorem (C. Kuchendorf, *Das Breslauer Kreuzstift*, s. 91, 108, 133, 140, 148; R. Żelik, *Personalne związki katedry wrocławskiej i lubuskiej oraz kolegiat śląskich z kancelariami książęcymi [do 1350 r.]*, w: *Ludzie Kościoła katolickiego na Ziemi Śląskiej*, Wrocław 1994, s. 15).

⁶³ M. Cetwiński, *Mieszczanie Świebodzic*, w: tenże, *Śląski tygiel. Studia z dziejów polskiego średniowiecza*, Częstochowa 2001, s. 183-185.

- Veldtrup D., *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im Mittelalter*, Berlin 1995.
- Wójcik M.L., O kontrasigillach pieczęci księżnej świdnickiej Agnieszki. Uwagi na marginesie szkicu Mieczysławy Chmielewskiej „Pieczęcie Agnieszki księżnej świdnickiej (1338-1392)”, *Śląski Kwartalik Historyczny Sobótka* 62, 2005.
- Wójcik M.L., *Pieczęcie rycerstwa śląskiego w dobie przedhusyckiej*, t. II, Kraków-Wrocław 2019.
- Zawadzki T., *Stosunki Władysława Łokietka z Piastami linii świdnicko-jaworskiej*, w: *Władztwo Władysława Łokietka. 700-lecie koronacji królewskiej*, Warszawa 2022.
- Żerelik R., *Personalne związki katedry wrocławskiej i lubuskiej oraz kolegiat śląskich z kancelariami książęcymi (do 1350 r.)*, w: *Ludzie Kościoła katolickiego na Ziemi Śląskiej*, Wrocław 1994.

The staff of the chancellery of Duke Bernard of Świdnica/Schweidnitz (1307-1326)

Summary

The chancellery of Duke Bernard of Świdnica/Schweidnitz (1307-1326) was a rather small office which employed only a few people during almost two decades. The relationships within it were reconstructed on the basis of paleographic analysis of surviving original documents. During the years 1309-1318 the head of the chancellery was the protonotary and the scribe (notary) was subordinate to him. In the period of 1319-1326 there were only scribes. Most of the staff members are known only by first name or function. One of them can be recognised as a possible member of a local knightly family, while another scribe was probably a German. They were mostly members of clergy and at least one had higher education. One chancellery staff member had already worked for the duke's father, while others continued to work for his brothers of his son. Thus the chancelleries of dukes from the line of Świdnica were linked by personal relations.

Translated by Rafał T. Prinke